

AZERBAJCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ÖNEMLİ BİR KAVŞAK: İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI

Öğr. Gör. Fatih ERARSLAN* - Fatma Nur ÖZDEMİR**

Öz

Azerbaycan ve Türkiye derin etnik, tarihi ve kültürel bağlara sahiptir. Heydar Aliyev tarafından ortaya atılan “Bir Millet İki Devlet” söylemi iki ülke arasındaki etnik ve kültürel bağları vurgulayan bir söylem olarak öne çıkmıştır. 1990’lı yılların başında Ermenistan’ın Azerbaycan’ ait olan toprakları işgali ile başlayan Dağlık Karabağ sorunu, yaklaşık otuz yıldır devam eden ve uluslararası kuruluşların çözüm üretilmediği bir sorundur. Türkiye, Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan’ı işgalci devlet olarak tanımlayan ve sınırlarını kapatan tek ülke olmuştur. Ermenistan’ın işgal ettiği toprakları genişletmek için 27 Eylül 2020’de başlattığı saldırı sonucu İkinci Karabağ Savaşı yaşanmıştır. 44 gün süren savaş Azerbaycan’ın zaferi ile sonuçlanmış ve Azerbaycan işgal altındaki toprakların önemli bir kısmını kurtarmıştır. Savaş boyunca Türkiye siyasi, diplomatik, teknik ve askerî destek vererek Azerbaycan’ın en büyük destekçisi olmuş, Türk yapımı İHA/SİHA’ların savaşta etkin olarak kullanılmasını savaşın kazanılmasında oldukça etkili olmuştur.

Tarihsel ve betimsel bir metodolojinin kullanılacağı bu çalışmada “İkinci Karabağ Savaşında Türkiye’nin Azerbaycan’a verdiği somut desteğin, gelecekte iki ülke arasındaki ilişkilerde stratejik işbirliğine dönüşüp dönüşmeyeceğine” cevap aranacaktır. Çalışma “İkinci Karabağ Savaşı’ndan sonra “Bir Millet İki Devlet” söylemi, ilk defa söylemsel düzeyden çıkarak somut bir çıktuya dönüşmüştür” denencesine dayalı olarak hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İkinci Karabağ Savaşı, Azerbaycan, Türkiye.

An Important Crossroads in Azerbaijan-Turkey Relations: Second Karabakh War

Abstract

Azerbaijan and Turkey have deep ethnic, historical and cultural relations. The discourse of “One Nation, Two States” put forward by Heydar Aliyev has

Geliş Tarihi: 01 Kasım 2021 - Kabul Tarihi: 27 Kasım 2021.

Atıf Bilgisi: Fatih Erarslan - Fatma Nur Özdemir, “Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 255, İst. 2021, s. 315-334.

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Böl., fatih.erarslan@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2863-6310.

** YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Böl., Uluslararası Güvenlik ve Terör Programı ftmnozdemirrr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5136-8516.

come to the fore as a discourse emphasizing the ethnic and cultural relations between the two countries. The Nagorno-Karabakh conflict, which started with the occupation of Azerbaijani lands by Armenia in the early 1990's, is a problem that has been going on for nearly thirty years and that international organizations could not find a solution to. Turkey has been the only country that defined Armenia which has occupied Azerbaijani lands as an occupying state and closed its borders. The Second Karabakh War took place as a result of the attack launched by Armenia on September 27, 2020 to expand the occupied territories. The war, which lasted for 44 days, resulted in the victory of Azerbaijan and Azerbaijan liberated a significant part of the occupied lands. Throughout the war, Turkey has been the biggest supporter of Azerbaijan by providing political, diplomatic, technical and military support, the effective use of Turkish-made UAVs/SIHAs in the war has been very effective in winning the war.

In this study, in which a historical and descriptive methodology will be used, an answer will be sought "whether the concrete support of Turkey to Azerbaijan in the Second Karabakh War will turn into a strategic cooperation in the relations between the two countries in the future". The study was prepared based on the hypothesis that "after the second Karabakh War, the discourse of "One Nation, Two States" turned into a concrete output for the first time out of the discursive level".

Keywords: Second Karabakh War, Azerbaijani, Turkey.

1. Giriş

Etnik, tarihsel, dinsel ve kültürel bağlar açısından köklü ilişkilere sahip olan Azerbaycan ve Türkiye, Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Haydar Aliyev tarafından ortaya atılan "Bir Millet İki Devlet" söylemi ile tasvir edilen Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde dostluk ve kardeşlik temaları ön planda olmuştur. İki ülke arasındaki derin etnik, kültürel ve dinsel bağların dışında sahip oldukları jeopolitik konumlar, ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz üreticisi olması, Türkiye'nin ise bu alan için büyük bir tüketici olmasının yanı sıra Azerbaycan kaynaklarının Batı'ya taşınmasında güvenli bir güzergâh olması enerji alanında işbirliklerinin önünü açarak büyük projelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler zaman zaman yaşanan bazı kırılmalara rağmen genel olarak olumlu seyretmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın en büyük ikinci ticaret ortağı haline gelmiş, iki ülke arasında ticaret hacminin artırılması için yeni hedefler konmuştur.

Karabağ sorunu, 19. yüzyıldan itibaren Azerbaycan ve Ermenistan arasında bulunan fikri çatışmaların sıcak çatışmaya dönmesi ile ortaya çıkmıştır. 1980'lerin başından 1990'lı yıllara kadar uzanan süreçte yaşanan çatışmalar uluslararası kamuoyunun gündeminde yer almıştır. 1992 yılının Ocak ayı itibari ile Dağlık Karabağ kendi bağımsızlığını her ne kadar ilan etmiş olsa da uluslararası arenada kabul görmemiştir. Bu bağımsızlık ilanı sonrasında Ermenistan ile bağlantısı olmamasına rağmen birleşme hayalleri sıcak çatışmaların daha da alevlenmesini sağlamıştır.

Güney Kafkasya bölgesinde yer alan Dağlık Karabağ, 1990'lı yılların başında Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Ermenistan neredeyse kendi topraklarının yarısına tekabül eden Azerbaycan topraklarını kendi toprakları gibi

göstermeye çalışmış ve işgal otuz yıl devam etmiştir. Birinci Karabağ Savaşı'nın üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen BM Güvenlik Konseyi ve sorunun çözümü için kurulan Minsk Grubu işlevsiz kalmıştır. Ermenistan'ın irredentist politikalarından vazgeçmemesi üzerine Azerbaycan, 2010'da kabul ettiği askerî doktrin çerçevesinde Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşması için siyasi, diplomatik ve askerî her türlü seçeneğe başvuracağını ilan etmiştir. Azerbaycan ile Ermenistan arasında ufak çaplı çatışmalar yaşanmaya devam etmiştir. Rusya karşıtı söylemleri ile bilinen Nikol Paşinyan'ın 2018 yılında iktidara gelmesi ile bölgede değişim yaşanabileceği ileri sürülmesine karşın Azerbaycan'a yönelik provokatif ve saldırgan bir politika takip etmeye başlamıştır.

Ermenistan, 27 Eylül 2020'de işgal ettiği toprakları genişletmek için yeni bir saldırı başlatmıştır. Ermenistan'ın saldırısına Azerbaycan'ın karşılık vermesi üzerine 44 gün devam edecek İkinci Karabağ Savaşı yaşanmıştır. Ermenistan'ın gerçekleştirdiği saldırılar Azerbaycan'ın savaşa girmesi için legal bir zemin oluşturmuştur. BM Güvenlik Konseyi ve Minsk Grubu'nun işgalin üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen sorunun çözümünde işlevsiz kalması ve alınan kararların uygulamaya geçmemesi Azerbaycan açısından sorunun diplomatik yollarla çözülemeyeceğini ortaya koymuştur. Birinci Karabağ Savaşı'na göre Azerbaycan ordusunun Türkiye ile gerçekleştirdiği ortak tatbikatlarla çok daha iyi durumda olması, şüphesiz Azerbaycan'ın savaşa girmesinde oldukça etkili olmuştur. 10 Kasım 2020'de Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında imzalanan mutabakat ile çatışmalar durdurulmuş ve İkinci Karabağ Savaşı Azerbaycan'ın zaferi ile sonuçlanmıştır.

İkinci Karabağ Savaşında Türkiye, Azerbaycan'a siyasi, diplomatik, teknik ve askerî destek vererek Azerbaycan'ın kazandığı zaferde etkili olmuştur. Son yıllarda savunma sanayisinde büyük atılımlar gerçekleştiren Türkiye ile geliştirdiği askerî işbirliği Azerbaycan'a önemli kazanımlar sağlamış, savaş sırasında Türk yapımı İHA/SİHA'ların etkin şekilde kullanılması Azerbaycan'ın savaşı kazanmasında oldukça etkili olmuştur. Türkiye Birinci Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'ı işgalci devlet olarak tanıyıp sınırlarını kapatan tek ülke olmasına rağmen o dönemin şartları göz önüne alınarak Azerbaycan'a sahada askerî olarak destek verememiştir. İkinci Karabağ Savaşı'nda ise Azerbaycan'a verdiği somut destek, Azerbaycan'ın 30 yıldır işgal altındaki topraklarının % 80'ini geri almasına büyük katkı sağlamıştır. Dolayısıyla İkinci Karabağ Savaşı, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde önemli bir kavşak olmuştur.

Tarihsel ve betimsel bir metodolojinin kullanılacağı bu çalışmada, "İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği somut desteğin, gelecekte iki ülke arasındaki ilişkilerde stratejik işbirliğine dönüşüp dönüşmeyeceğine" cevap aranacaktır. Çalışma "İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra 'Bir Millet İki Devlet' söylemi, ilk defa söylemsel düzeyden çıkararak somut bir çıktıya dönüşmüştür" denencesine dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikli olarak Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planı ele alınacaktır. Sonraki bölümde Dağlık Karabağ sorununa değinilecektir. Sonrasında ise İkinci Karabağ Savaşı ve sonuçları ele alınarak savaşın Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine etkileri analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

20. yüzyıl, hem Osmanlı Devleti hem de Azerbaycan için oldukça sancılı geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın ardılı olarak Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, Azerbaycan ise Sovyetler Birliği içerisinde yer almıştır.¹ Güney Kafkasya'da bulunan Azerbaycan, bağımsızlığını kazanması ile birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Rusya Federasyonu'nun hâkimiyet kurma isteği, bazı aktörlerin güç mücadelesi ve demokrasinin olgunlaşmaması Azerbaycan'ın yaşadığı bazı temel sorunlardır. Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesine kadar Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler sınırlı olmuştur.² 1991'de SSCB dağıldığında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı tanıyan ilk devlet Türkiye olmuştur. Bağımsızlığını ilan etmesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yoğunluk kazanmıştır. İki ülke ortak tarih, kültür ve dil bakımından müstesna ilişkilere sahiptir. 1992'de Ermenistan Azerbaycan topraklarını işgal ettiğinde Türkiye, halkın baskısına rağmen Azerbaycan safında savaşa girememiştir. Dönemin Başbakanı Demirel'in savaşa girmemesinin esas nedeni ise Ermenistan'ı destekleyen Rusya ile çatışmaktan uzak durmak istemesidir. Ancak Türkiye, Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan'ı işgalci devlet olarak nitelendiren ve Ermenistan'a sınırlarını kapatan tek ülke olmuştur.³

SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetleri, Kafkasya'yı Türkiye açısından önemli bir coğrafya haline getirmiştir.⁴ Güney Kafkasya'da yer alan Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya politikasında büyük önem arz etmektedir. Bu önem etnik, kültürel ve dini bağlara dayandığı kadar Azerbaycan'ın jeopolitiği ile de alakalıdır. Azerbaycan Türkiye'nin Türkistan'a açılan kapısıdır. Türkiye ise Azerbaycan'ın Batı'ya açılan kapısı konumundadır.⁵ Azerbaycan Türkiye'yi Türkistan'daki Türk cumhuriyetlerine bağlayan bir köprü konumunda iken Türkiye ise Azerbaycan'ın uluslararası topluma entegrasyonunu kolaylaştıran ve Batı piyasalarına erişimini sağlayan ülke pozisyonundadır.⁶ Dolayısıyla her iki ülke de dış politikalarında birbirine özel önem atfetmektedir. Azerbaycan bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra özellikle Ebülfez Elçibey döneminde dış politikasında Türkiye ile yakınlaşmaya öncelik vermiştir. İki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi için birçok protokol imzalanmıştır.⁷ Ancak bağımsızlığını yeni kazanan Azerbaycan, birtakım siyasi,

¹ Sevilay Yıldırım, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Meselesi", Azerbaycan ve Dağlık Karabağ, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *YTB*, 5-12, 2020, s. 5.

² Araz Aslanlı, "Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 177.

³ Ali Mesimov, "Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2001, s. 282; Hasan El-Shagel, "Azerbaycan-Türkiye İlişkilerine Ticaret ve Enerji Kaynaklarının Etkisi", *Anadolu Yakın Doğu Araştırmaları Merkezi*, 2021, s. 4.

⁴ Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", *Panorama Hakemli e-dergi*, Aralık 2004, s. 2.

⁵ Muharrem Ekşi, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitiğe", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt: 36, Sayı: 2, 95-112, 2009, s. 107.

⁶ El-Shagel, *a.g.e.*, s. 6.

⁷ Mesimov, *a.g.e.*, s. 276-277.

ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaşmıştır. Zengin enerji rezervlerine sahip olan Azerbaycan, bu kaynakların çıkarılması ve aktarılması konusunda yeterli güce sahip olmadığından Batılı ülkelerin desteğini alabilmek için uluslararası anlaşmalar yapmayı tercih etmiştir. Bu anlaşmalar Azerbaycan ekonomisine büyük katkı sağlasa da Türkiye ile ilişkilerin yoğunlaşmasına engel olmuştur.⁸

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde dostluk ve kardeşlik temaları göze çarpmaktadır. 1994 yılında Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde iki ülke ilişkileri için kullandığı "*Tek Millet İki Devlet*" söylemi, iki ülke arasındaki ilişkilerde slogan haline gelmiştir. Bu söylemin iki ülke arasındaki etnik, tarihsel ve kültürel bağları öne çıkaran bir tanımlama olduğu söylenebilir. Sloganlaşan bu duygusal söylemin aslında olanakları aşan yüksek beklentiler doğurduğu ifade edilebilir. Bu tanımlama dış politikada iki ülke arasındaki moral değerlerin öne çıkmasına, ilişkilerde reelpolitik yerine kardeşlik esasına göre dizayn edilmesine ve dolayısıyla yüksek beklentilere neden olmuştur.⁹

İki ülke arasındaki ilişkilerde enerji faktörü ön plandadır. Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz üreticisi olması, Türkiye'nin ise büyük bir enerji tüketicisi olması ve enerjinin taşınmasında alternatif bir güzergâh olması enerji alanının öne çıkmasına neden olmaktadır. 1994 yılında "*Asrın Anlaşması*" olarak tarihe geçen Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden Batı'ya ulaşmasını öngören anlaşma imzalanmıştır.¹⁰ Azerbaycan ve Türkiye arasında petrol, doğalgaz ve demiryolu hatlarının kurulması ile başlatılan ortaklıklar 2000'li yıllarda hayata geçmiştir. 2006 yılında Azerbaycan petrolünü Gürcistan üzerinden Ceyhan'a ve buradan dünya enerji piyasasına ulaştıracak Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı açılmıştır. 2007 yılında ise Şahdeniz yatağından çıkarılan Azerbaycan doğalgazını Türkiye'ye taşıyacak 980 km. uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattı faaliyete başlamıştır.¹¹ 2012 yılında ise iki ülke arasında Trans Anadolu Doğalgaz Hattı Projesi (TANAP) imzalanmıştır. Bu proje Türkiye'yi Azerbaycan gazının Avrupa piyasasına taşınmasında önemli bir geçiş güzergâhı haline getirirken, Azerbaycan'ı ise Türkiye için önemli bir enerji partneri haline getirmiştir.¹² 2017 yılında ise Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu hattı hizmete açılmıştır. BTK, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için yapılan oldukça önemli bir projedir.¹³ Boru hatlarının açılması sadece Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini değil, Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin de gelişmesine katkı sağlamıştır. Türkiye enerji ihtiyacını karşılarken, Azerbaycan ise kaynaklarının güvenli şekilde uluslararası piyasaya çıkışını sağlamıştır.

⁸ Kona, *a.g.e.*, s. 4.

⁹ Ekşi, *a.g.e.*, s. 98-99.

¹⁰ A.e., s. 100.

¹¹ Ömer Göksel İşyar, "Azerbaycan ve Dış Politikası", *Orta Asya ve Kafkasya*, Ed. Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 69-70.

¹² Murteza Hasanoglu - Asim Memmedov - Bahtiyar Maharramov, "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkileri", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 522-529, 2020, s. 526.

¹³ El-Shagel, *a.g.e.*, s. 13-14.

Gürcistan'ın da dâhil edilmesiyle bölgede işbirliğine dayanan bir mekanizma oluşturulmuştur. Azerbaycan Türkiye'nin ana doğalgaz ihracatçısı haline gelmeye başlamıştır. Bu durum ise Türkiye'nin Rus gazına olan bağımlılığını azaltması için oldukça önemlidir. Azerbaycan gerçekleşen projeler ile rezervlerini uluslararası piyasaya ihraç ederek büyük kazanımlar elde ederek kalkınmayı başarmıştır. Ekonomik kalkınmasına paralel olarak uluslararası arenada konumunu güçlendirmeyi başarmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasında enerjinin yanı sıra askerî güvenlik, savunma, vize muhafiyeti, eğitim ve kültür alanında birçok anlaşma imzalanmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Türk cumhuriyetlerinin insan kaynağının yetiştirilmesi amacıyla başlatılan “*Büyük Öğrenci Projesi*” kapsamında binlerce Azerbaycanlı öğrenciye Türkiye’de yüksek öğretim kurumlarında eğitim almak üzere burs imkânı tanınmış, 2012 yılından sonra ise “*Türkiye Bursları*” adıyla devam eden süreçte Azerbaycan en çok burs verilen ülkelerin başında gelmiştir.¹⁴

Türkiye ile Ermenistan arasındaki yumuşama süreci Azerbaycan ile Türkiye arasında soğukluk yaşanmasına neden olmuştur. 2004 yılından itibaren Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın açılacağına dair haberler Azerbaycan tarafında rahatsızlığa yol açmış, Türkiye ise işgal sona ermedikçe sınırın açılmayacağına dair teminat vermiştir.¹⁵ Türkiye ile Ermenistan arasındaki sıkıntıları gidermek için İsviçre'nin arabuluculuğunda 2007 yılında diplomatik açılım başlatılmıştır. 2009 yılında haftalarca süren görüşmelerin ardından bir asırlık düşmanlığı bir kenara bırakmak için protokoller imzalanmıştır. Protokol, 1993'ten itibaren kapalı olan sınırın yeniden açılmasını öngörmektedir.¹⁶ Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesi için gerçekleştirilen futbol diplomasisi istenen verimi sağlayamamış ve Azerbaycan ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.¹⁷ Bunun üzerine Azerbaycan, Rusya ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bakü yönetimi, Türkiye'ye ihraç edilen doğalgazın fiyatını yükseltmiştir.¹⁸ Bu durumun ortaya çıkmasında ise iki ülke arasındaki ilişkilerin duygusal zeminine oturtulması ve arzu edilen politikardan farklı bir politika izlenmesi etkili olmuştur.¹⁹ 2010 yılında ise cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Bakü'ye ziyareti ile ilişkiler yeniden canlandırılmıştır.²⁰

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren yaklaşık 20 yılı aşkın bir sürede iki ülke arasındaki ilişkilerin duygu ve ideoloji yoğunluklu olduğu söylenebilir. Ancak günümüzde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri ideolojik boyuttan sıyrılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler ciddi projelerle güçlendirilerek kurumsallaşmaya başlamış ve stratejik ortaklık temelinde geliştirilmiş-

¹⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁵ Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹⁶ CBC, “Turkey Armenia Agree to Forge Ties”, 11.10.2009, (Çevrimiçi) <https://www.cbc.ca/news/world/turkey-armenia-agree-to-forge-ties-1.805150>, 26.10.2021.

¹⁷ Mehmet Fatih Öztarsu, “Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Arayışlarında Minsk Grubu ve Bölgesel Aktörlerin Rolü”, Ed. Nezir Akyeşilmen, *Barış Konuşmak*, ODTÜ Yayıncılık, 239-260, 2012, s. 256.

¹⁸ El-Shagel, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁹ Ekşi, *a.g.e.*, s. 99.

²⁰ El-Shagel, *a.g.e.*, s. 5.

tir.²¹ 2019 yılı verilerine göre Türkiye, Azerbaycan'ın en büyük ikinci ticaret ortağıdır. 2019 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 4,5 milyar dolar olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret hacminin 15 milyar dolara çıkması için hedef konmuştur.²² Dolayısıyla Türkiye'nin yakın bir zamanda Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortağı haline geleceği söylenebilir. Rusya'dan ithal edilen doğalgazın payı düşerken, Azerbaycan'dan ithal edilen doğalgazın payı sürekli artmaktadır. 2020 yılının ilk dört ayında Azerbaycan gazının ithalattaki payı ilk kez Rusya'yı geçmiştir. SOCAR başta olmak üzere Azerbaycan şirketlerinin Türkiye'ye yatırımları her geçen gün artmaktadır.²³

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini özetlemek gerekirse, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin yoğunluk kazanmaya başladığı görülmektedir. Azerbaycan ve Türkiye arasında etnik, dini ve kültürel bağlardan dolayı dostane ilişkiler kurulmuştur. Bu bağlar haricinde iki ülke jeopolitik olarak birbirleri için büyük önem arz etmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerde zaman zaman kırılmalar yaşansa da özellikle son on yılda stratejik ortaklık temelinde gelişmeye başladığı söylenebilir. Çalışmanın ileriki kısımlarında değinileceği üzere İkinci Karabağ Savaşı ise ilişkilerde önemli bir kavşak olmuş ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin stratejik ortaklık seviyesine çıktığını göstermiştir.

3. Karabağ Sorunu ve Birinci Karabağ Savaşı

Karabağ, Azerbaycan'da bulunan Aras ve Kür ırmakları ile Ermenistan sınırları içerisinde yer alan Gökçe Gölü arasında kalan dağlık bir bölgedir. Azerbaycan açısından diğer bölgelerle birlikte, İran ve Ermenistan'ı kontrol edebilecek bir konumda olması sebebiyle jeopolitik açıdan önem arz etmektedir.²⁴ Karabağ, tarihsel sürecin her döneminde coğrafi olarak önem arz eden bir yer olmuştur. Maddi ve manevi özellik taşıyan tarihsel dokusu ile beraber doğal kaynaklarından dolayı sadece Azerbaycan açısından değil, Kafkasya için de önem arz etmektedir. Kafkasya'da bulunan diğer güçler Azerbaycan'ın sahibi olduğu Karabağ Bölgesi'ni ele geçirmek için devamlı mücadele içerisinde olmuştur. Bu nedenle Karabağ Bölgesi'nin konumsal ve stratejik değeri her dönem bölge de bulunan devletler ile Azerbaycan açısından sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Türk bölgesi olarak kabul edilen Karabağ'ın tarihine bakıldığında, Türk ve Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir bölge olduğu bilinmektedir. Karabağ'ın bu açıdan Türk niteliği Ruslar tarafından dahi kabul edilmiştir. Bu minvalde Sovyetler Birliği döneminde 1 Aralık 1920'de ve 1921'de Karabağ'a Azerbaycan'ın sahip olduğu resmen teyit edilmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Sa-

²¹ Aslanlı, *a.g.e.*, s. 177.

²² T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Azerbaycan İle Ticaret Hacmimizi 2023 Yılında 15 Milyar Dolara Çıkarcacağız", 25.02.2020, (Çevrimiçi) <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116798/-azerbaycan-ile-ticaret-hacmimizi-2023-yilinda-15-milyar-dolara-cikaracagiz->, 3.11.2021.

²³ Burak Çalışkan, "Azerbaycan-Ermenistan Çatışması ve Türkiye'ye Yansımaları", İNSAMER, 20 Temmuz 2020, (Çevrimiçi) https://insamer.com/tr/azerbaycan-ermenistan-catismasi-ve-turkiye-ye-yansimalari_3110.html, 24.10.2021.

²⁴ Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Cilt: 1, Sayı: 7, 393- 430, 2001, s. 393-394.

vaşının bitmesine müteakip belirli bir süre bölgeyi kontrol altında tutan İngiltere’de, 28 Ocak 1919 tarihli bir tebliğ ile bu bölgeyi Azerbaycan’ın parçası olarak kabul etmiştir.²⁵

Karabağ bölgesinde sorunların başlangıcı çok eskilere dayanmaktadır. 1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali sonrasında “*Milletlerin Haklar Bildirisi*” ile milletlerin geleceklerini kendilerinin tayin etmesi ilkesi benimsenmiştir. Bunun sonucunda bölgede silahlanan Ermeniler, Azerbaycan’a ait bölgelere saldırılar başlatmışlardır. Ermeniler, 1918 yılında yaklaşık 30 bin Azerbaycan Türkünü katletmişlerdir.²⁶ Bu kanlı olayın sürdüğü dönemde Ermeniler, Tiflis ve Karabağ bölgelerinde bulunan Rus askeri garnizonlarından destek görmüşlerdir. Bu süreçte en çok zarar gören Şuşa bölgesi olmuştur. Nüfusunun neredeyse tamamı Azerbaycan Türklerinden oluşan bu şehirde binlerce insan katledilmiştir.

1980’lerin sonlarına doğru SSCB’nin dağılma sürecine girmesi sonrasında Ermenistan’ın Karabağ bölgesi üzerinde hak iddia etmesi ve bölgedeki Ermenilerin gösterileri ile sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1991 yılı içerisinde Azerbaycan ve Ermenistan’ın bağımsızlığını kazanması sonrasında Karabağ bölgesinde bulunan Ermenilerin bağımsızlık çabaları, bölgede konumlanmış olan Rusların da içerisinde bulunduğu sıcak çatışmalara dönüşmüştür.

Ermenistan’ın Karabağ bölgesinde yarattığı sorunların altında yatan ana sebep “*denizden denize büyük Ermenistan*” idealini gerçekleştirme arzusudur.²⁷ Bu minvalde Karabağ sorunu işgal boyutunda ilk olarak 1988 yılında patlak vermiştir. Karabağ bölgesinde Azerbaycan Türklerine karşı Ermeni saldırıları başlamıştır.

1989’da Karabağ’da Azerbaycan Türklerine yönelik Ermeni saldırıları yoğunlaşarak zirveye ulaşmıştır. Bu saldırılar Karabağ bölgesinin dışına da çıkmıştır. Kısa sürede ortaya çıkan saldırılar ise Azerbaycan ve Moskova tarafından durdurulamamıştır. Bu süreçte Moskova meydana gelen olaylarda Ermenilerin yanında olduklarını gösterir politikalar izlemiştir. Bu durumu protesto eden Azerbaycan’a karşı, Moskova askeri birliklerini Bakü’ye sevk etmiştir. Bu olay Azerbaycan tarihine 15 Ocak 1990’da, Kara Pazartesi olarak geçmiştir.²⁸

Azerbaycan 26 Kasım 1991’de bağımsızlığını kazanması sonrasında, Dağlık Karabağ’ın özerklik statüsünü kaldırıp bu bölgeyi merkezi yönetime bağlayarak kendi kontrolü altına almıştır. Çok kısa bir süre sonra Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermeniler, 10 Aralık 1991’de bağımsızlık kararı almıştır. 1992 yılında Rusya Federasyonu birliklerinin Dağlık Karabağ’dan çekilmesi ile anlaşmazlık savaşa dönüşmüştür. Azerbaycan’da, Elçibey’in iktidara gelmesinin ardından Moskova tarafından desteklenen Ermeniler, 1993-1994 döneminde Dağlık Karabağ ve Dağlık Karabağ’ı Ermenistan’a bağlayan Azerbaycan topraklarını işgal etmişlerdir. Dağlık Karabağ’da beş (Hankenti, Şuşa,

²⁵ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınevi, İstanbul 1987, s. 623- 624.

²⁶ Nazile Abbash, *Yüzyılın Soykırımı Hocalı*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011, s. 16.

²⁷ Bilal Niyazi Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınları, Ankara 2009, s. 24.

²⁸ Nurullah Aydın, “Türkiye’nin Dağlık Karabağ Politikası”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, 153-169, 2013, s. 154-155.

Ağdere, Hocalı, Hocavent) ve çevresindeki yedi rayon (Laçın, Kelbecer, Kubatlı, Cebraill, Zengilan, Fuzuli, Ağdam yerleşim bölgeleri) olmak üzere toplam on iki Azerbaycan rayonu Ermenistan işgali altında kalmıştır.²⁹ Bütün bu çatışmalar sırasında özellikle 25-26 Şubat 1992 tarihinde bölgedeki Hocalı kasabasında 600'ün üstünde Azerbaycan Türkününün katledilmesi ve Hankendi'deki 366. Rus alayının da katliama katılması ancak soykırım kavramı ile ifade edilebilir.

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nde 1988 yılının Şubat ayı içerisinde Ermeniler, bazı Azerbaycan Türklerine ait yerleşim noktalarına saldırılar düzenleyerek evlerini ateşe vermişlerdir. 16 Haziran 1988 tarihinde Ermenistan kendi parlamentosunda, Karabağ bölgesinin Ermenistan'a katılması hususunda bir karar almıştır. Bu süreç içerisinde Ermenistan'da bulunan Azerbaycan Türkleri sınır dışı edilmeye başlamıştır. 12 Ocak 1990 tarihinde, Guşçu köyünde oturan Azerbaycan Türkleri katledilmiştir. Ermeniler, Sovyet askerlerinin destekleri ile 24 Mart 1990 tarihinde Bağanis-Ayırım köyüne de saldırarak, ikisi kadın ve biri iki aylık çocuk olmak üzere yedi köylüyü işkence yaparak öldürmüş ve naaşlarını yakmışlardır. Bağanis-Ayırım köyünde bulunan on bir ev de ateşe verilmiştir. 18-20 Ağustos tarihleri arasında da Ermeniler ve Sovyet birlikleri Gubadlı ve Laçın köylerine saldırı başlatmıştır. 10 Ağustos 1990 tarihinde de Tiflis-Bakü hattında seyir halinde bulunan yolcu otobüsü, Yevlak ili sınırları içinde patlatılmıştır. Meydana gelen patlamada on yedi kişi hayatını kaybetmiş ve on beş kişinin de yaralandığı bildirilmiştir.³⁰ 1988-1994 arasında meydana gelen Birinci Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'ın Azerbaycan saldırıları sonrasında toplam 32 binden fazla sivil Azerbaycan Türkü ve 16 bin civarında ise Azerbaycan askeri öldürülmüştür.

Ermeni saldırılarında Rus birliklerinin aktif katılımı sonrasında Azerbaycan yönetiminde bulunan Elçibey, uluslararası kamuoyunu tekrar harekete geçirmek için Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi kurumlar özelinde girişimlerde bulunmuştur. BM Güvenlik Konseyi, Karabağ'da meydana gelen olaylar özelinde 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar almıştır. Bu kararlar çerçevesinde Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu ifade edilmiş ve Ermenistan'ın işgal ettiği toprakları hemen terk etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu çerçevede sorunu çözmek için oluşturulan Minsk Grubu'na her iki taraftan da temsilciler katılmış ancak geçen süre zarfında herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir.³¹

Çatışmalar sonrasında barış anlaşması imzalanması amacıyla AGİT bünyesinde Türkiye'nin de dâhil olduğu 12 üyeli Minsk Grubu kurulmuş ve 1997 yılı itibarıyla daha aktif görev almaya başlamıştır. Taraflar arasında diyalog kurulması için bir platform oluşturma amacıyla ortaya çıkan Minsk Grubu sorunun çözüme kavuşturulmasında uygulanabilir bir teklif geliştirmeyi başaramamıştır. Bu süreçte taraflar taviz vermeye yanaşmamakla birlikte, Ka-

²⁹ Ahmet Sapmaz, Gökhan Sarı, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 0-31, 2012, s. 4.

³⁰ Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 135-136.

³¹ Alâeddin Yalçınkaya, *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006, s. 134.

rabağ'ın statüsünü belirleyecek kurallar açısından arabulucuların herhangi bir anlaşmaya ulaşamamış olmaları da sorunun çözümünü sağlayamamıştır.

1994'te ateşkes ile başlayan ve AGİT Minsk Grubu'nun on yılı aşkın süren sorunun çözümü için yaptığı müzakereler neticesinde, 29 Kasım 2007'de her iki aktörün de başlangıçta kabul edilebilir şekilde yaklaştığı bir plan sunulmuştur. Madrid Prensipleri olarak bilinen bu plan doğrultusunda Karabağ etrafındaki rayonların Azerbaycan'a devredilmesi, Karabağ'a ara statü getirilip nihai vaziyete doğru müzakereler için harekete geçilmesi, Karabağ ile Ermenistan arasındaki koridorun açılması, zorunlu göçe maruz kalan kişilerin topraklarına dönmesi ve AGİT'in kontrolünde bölgeye barış gücünün konuşlandırılması öngörülmüştür. Madrid Prensipleri iki taraf içinde memnuniyet yaratacak bir çözüm planını belirtse de, taraflar çözüm konusunda uzlaştırılmadığı için net bir ilerleme kaydedilememiştir. Aynı zamanda 2010'dan itibaren Minsk barış yolundaki çözüm sürecinin daha çok Rusya'nın kontrolünde yürütülmesi de sorun yaratmıştır. Bu durum da Rusya'nın sorunun çözümü engellendiği, bölgesel istikrarsızlığın kendi politik istikrarını güçlendirdiği çıkarımlarından kaynaklanmaktadır.³²

Birinci Karabağ Savaşı'ndan 28 yıl geçmesi sonrasında bu sorun 27 Eylül 2020 tarihinde her iki ülkenin karşılıklı olarak birbirlerini ateşkes sürecini bozmakla itham etmesi ile tekrar ortaya çıkmıştır. Yeniden ortaya çıkan çatışmalar ve savaş 10 Kasım 2020 tarihi itibari ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan Başbakanı N. V. Paşinyan ve Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin arasında imzalanan anlaşmayla sonlandırılmıştır. Anlaşma çerçevesinde, 10 Kasım 2020 tarih saat 00.00 itibariyle, çatışmaların son bularak, tarafların da elinde tuttıkları mevzilerde kalması hedeflenmiştir. Bu sürecin ve Azerbaycan'ın bölgedeki hâkimiyeti açısından yeni bir dönem başlatabileceği değerlendirilmektedir.³³

4. İkinci Karabağ Savaşı ve Sonuçları

Etnik temelli savaşa sahne olan Güney Kafkasya'da yer alan Dağlık Karabağ, 1990'lı yıllarda Ermenistan tarafından işgal edilmiş ve savaş 1994 yılındaki ateşkes anlaşması ile sonuçlanmıştır. Ermenistan neredeyse kendi topraklarının yarısına tekabül edecek Azerbaycan topraklarını işgal etmiş ve işgal altındaki bu topraklar Ermenistan'ın toprakları gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Barışı tesis etmek amacıyla oluşturulan Minsk Grubu ve BM Güvenlik Konseyi'nin işlevsizliği sorunun barışçıl yollarla çözülemeyeceğini ortaya koymuştur.³⁴ Minsk Grubu üyesi ülkelerin ve uluslararası toplumun Birinci Karabağ Savaşı'nın üzerinden yıllar geçmiş olmasına karşın soruna çözüm üretmemeleleri üzerine Azerbaycan, Türkiye'nin de desteğiyle askerî kapasitesini geliştirme

³² Aybars Görgülü, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu", *Yeni Türkiye*, Sayı: 60, 1-6, 2014, s. 3.

³³ Gafar Shamilov - Canan Öykü Dönmez Kara, "Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları: Bakü Binegedi İlçesi Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı Özel Sayısı, 107-136, 2021, s. 113.

³⁴ Nazrin Alizada, "Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'da Artan Etkisi", ANKASAM, 30.12.2020, (Çevrimiçi) <https://www.ankasam.org/azerbaycanin-karabag-zaferi-ve-turkiyenin-guney-kafkasyada-artan-etkisi/>, 2.11.2021.

yoluna gitmiştir. Azerbaycan 2010 yılında kabul ettiği askerî doktrin çerçevesinde Ermenistan işgali altındaki Dağlık Karabağ'daki yedi rayonun kurtarılması için her türlü diplomatik, siyasi ve askerî seçenekleri uygulayacağını duyurmuştur. Bu doğrultuda askerî harcamalarını artırmıştır.³⁵ Birinci Karabağ Savaşı'ndan sonra Ermenistan, Karabağ üzerindeki işgalini devam ettirmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında sık sık ufak çaplı çatışmalar yaşanmaya devam etmiştir. 2016 yılında ise "Dört Gün Savaşı" olarak adlandırılan çatışmada Azerbaycan, stratejik önem taşıyan üç tepeyi Ermenistan'dan geri alarak askerî seçeneklerle topraklarını işgalden kurtarabileceğini göstermiştir.³⁶

Ermenistan'da 2018 yılında Kadife Devrim ile gelen, Rusya karşıtı söylemleri ile öne çıkan ve ABD'nin adamı olarak nitelendirilen Nikol Paşinyan'ın başbakan olmasıyla bölgede bir değişim yaşanabileceği öne sürülmüştür. Ancak iktidara gelmesinden sonra ciddi bir değişim yaşanmamış ve Rusya'nın Ermenistan üzerindeki hakimiyeti devam etmiştir. Diaspora ile sorunlar yaşayan Paşinyan, toplumsal desteğinin azaldığını düşündüğü için milliyetçi söylemlere sarılmaya başlamıştır.³⁷ Azerbaycan'a yönelik daha saldırgan bir politika benimsemiş ve Azerbaycan'a yönelik provokatif eylemler artmıştır. 2019 yılında Paşinyan bir konuşmasında, "Dağlık Karabağ Ermenistan'dır (nokta)" ifadesini kullanmıştır. Bunun üzerine Aliyev ise "Dağlık Karabağ Azerbaycan'dır (ünlem)" sözleri ile karşılık vermiştir. Ermenistan'ın provokatif eylemleri iki ülke arasındaki tansiyonun yükselmesine neden olmuştur.

Ermenistan işgal ettiği toprakları genişletmek için 27 Eylül 2020'de Karabağ'a yeni bir saldırı başlatmıştır. Ermenistan'ın başlattığı bu saldırıya Azerbaycan ordusu karşılık vermiş ve iki ülke arasında 44 gün sürecek İkinci Karabağ Savaşı yaşanmıştır.³⁸ Azerbaycan'ın 30 yıldır dondurulmuş sorunun çözümü için askerî seçeneklere başvurmasının birçok haklı gerekçeleri mevcuttur. Öncelikli olarak Ermenistan'ın irredentist politikaları ve başlattığı saldırılar Azerbaycan'ın savaşa girmesi için legal bir zemin oluşturmuştur. Sorunun çözümü için oluşturulan Minsk Grubu'nun işlevsizliği, alınan kararların bir türlü uygulamaya geçmemesi sorunun diplomatik yollarla çözülemeyeceğini ortaya koymuştur. Bu haklı gerekçelerin yanında 1992-1994 yılları arasında yaşanan Birinci Karabağ Savaşı'na göre Azerbaycan ordusu çok daha donanımlı bir yapıdadır. Türkiye'nin sadece manevi açıdan değil, vermiş olduğu teknik ve askerî destek Bakü yönetimine hem sahada hem de psikolojik olarak büyük avantaj sağlamıştır. Tüm bu faktörler Azerbaycan'ın savaşa girmesinde etkili olmuştur.

27 Eylül - 10 Kasım 2020 tarihleri arasında yaşanan İkinci Karabağ Savaşı, yaklaşık 30 yıldır diplomasi ile çözülememiş bir sorundur. Savaş, Azerbaycan ordusunun üstün başarısı ile neticelenmiştir.³⁹ Birinci Karabağ Sa-

³⁵ Mustafa Sıtkı Bilgin, "Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları", Karabağ Zaferi: Kafkasya'da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline, *ULISA*12, Sayı: 8, 14-19, s. 17.

³⁶ Alizade, *a.g.e.*

³⁷ Çalışkan, *a.g.e.*

³⁸ Hasanoğlu vd., *a.g.e.*, s. 526.

³⁹ Hülya Kınık, "Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan", *Karadeniz 2020 Gelişmeleri İşığında Bölgesel Değerlendirmeler*, Ed. Özgür Tüfekçi, KTÜ-SAM Kitapları, 51-77, Trabzon 2020, s. 52.

vaşı'ndan sonra Azerbaycan ordusu ilk defa sahada kazanımlar elde etmiştir. İşgal altındaki toprakların önemli bir kısmını geri almıştır. Cebrail, Füzuli, Kubadlı ve Zengilan gibi stratejik iller ile buralara bağlı birçok köy işgal altından kurtarılmıştır. Ermenistan ile Karabağ arasında yer alan ana ikmal yollarının bulunduğu oldukça stratejik bir alan olan ve Karabağ'ın kalbi olarak nitelendirilen Şuşa ilinin Ermenistan'ın işgalinden kurtarılması Erivan'ı mağlubiyeti kabul etmeye zorlamıştır.⁴⁰

10 Kasım'da Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında savaşı sona erdiren mutabakat imzalanmış ve çatışmalar durdurulmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından imzalanan mutabakatın maddeleri ise şu şekildedir;⁴¹

- *Dağlık Karabağ çatışma bölgesinde tam bir ateşkes ve askerî operasyonlar 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saatiyle 00.00'dan itibaren ilan olunur. Azerbaycan Cumhuriyeti ve bundan sonra taraflar olarak adlandırılan Ermenistan Cumhuriyeti mevkilerine çekilirler.*
- *Ağdam bölgesi ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kazah bölgesinde işgal ettiği araziler 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne iade edilecektir.*
- *Dağlık Karabağ'daki ateşkes hattı boyunca ve Laçın koridoru boyunca Rusya Federasyonu'nun Barış Gücü Birliği 1960 silahlı asker, 90 zırhlı personel taşıyıcısı, 380 adet askerî otomobil ve özel teknik araç yerleştirilecektir.*
- *Rusya Federasyonu'nun Barış Gücü Birliği, Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin geri çekilmesine paralel olarak yerleştirilecektir. Rusya Federasyonu Barış Gücü Birliği'nin kalma süresi, taraflardan hiçbiri bu sürenin bitmesine 6 ay kala itiraz etmediği takdirde, gelen 5 yıllık dönem için otomatik uzatılır.*
- *Çatışma tarafları tarafından anlaşmanın hayata geçirilmesinin güçlendirilmesi için ateşkesi izlemek üzere bir Barış İzleme Merkezi kurulacaktır.*
- *Ermenistan Cumhuriyeti, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile alakasını temin edecek Laçın koridorunu (5 km. eninde) tutarak Kelbecer bölgesini 15 Kasım 2020'ye kadar, Laçın bölgesini ise 1 Aralık 2020'ye kadar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne iade edecektir. Şuşa şehrine dokunulmayacaktır.*
- *Tarafların anlaşması temelinde, gelen üç yılda bu rotayı korumak için Rusya Barış Gücü Birliği'nin yeniden yerleştirilmesi ile Hankendi ve Ermenistan arasında iletişim temin eden Laçın koridoru boyunca yeni bir ulaşım inşası (köprü) planı kararlaştırılacaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti yol güvenliğine garanti verir. Laçın koridoru boyunca her iki istikamette vatandaşlar, ulaşım vasıtaları ve mallar garanti altındadır.*
- *Zoraki göçmenler ve sığınmacılar, Birleşmiş Milletler Teşkilatının Göçmenler Komiserliği idaresinin nezareti altında Dağlık Karabağ bölgesine ve etrafındaki bölgelere döneceklerdir.*

⁴⁰ Mehmet Çağatay Güler, "Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem", SETA, Sayı: 301, 2020, s. 1.

⁴¹ Stratejik Düşünce Enstitüsü, "Azerbaycan-Ermenistan Anlaşmasının Tam Metni", 11.11.2020, (Çevrimiçi) <https://www.sde.org.tr/asya/azerbaycan-ermenistan-anlasmasinin-tam-metni-haberi-20029>, 1.11.2021.

- Askerî esirlerin ve diğer mahkûmların ve ölenlerin cesetlerinin değişik tokuşu hayata geçirilir.
- Bölgede tüm ekonomi ve ulaşım bağlantıları açılacak, Ermenistan Cumhuriyeti, vatandaşların, araçların ve malların her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında ulaşım bağlantıları/kanalları sağlayacaktır. Ulaşım kanalları üzerindeki kontrol, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin Sınır Servisi organları tarafından gerçekleştirilecektir. Tarafların mutabakatı ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım hattının inşası sağlanacaktır.

İmzalanan mutabakat, Azerbaycan ve Rusya açısından başarılı kabul edilirken Ermenistan için başarısızlık olarak kabul edilmiştir. Altı hafta süren savaştan mağlubiyetle ayrılan Ermenistan'ın Başbakanı Nikol Paşinyan ülkesinde şiddetli protestolarla karşılaşmıştır.⁴² Mutabakat gereği Ermenistan Kelbecer, Laçin ve Ağdam bölgelerini boşaltmıştır.⁴³ Dağlık Karabağ çevresindeki yedi rayonun Azerbaycan'a bırakılması, Azerbaycan'ın stratejik açıdan önemli olan Suşa'da kalması, Dağlık Karabağ'a özerklik ya da kendi kaderini tayin hakkından hiç bahsedilmemesi Azerbaycan açısından oldukça önemli kazanımlardır. Azerbaycan Nahçıvan koridoru ile toprak bütünlüğünü sağlamıştır. Azerbaycan ile Nahçıvan arasında açılacak koridor yalnızca Azerbaycan için değil Türkiye için de büyük bir kazanım olmuştur. Böylelikle Türkiye ve Azerbaycan'ın karayoluyla birbirine bağlanması mümkün hale gelmiştir.⁴⁴

Azerbaycan Dağlık Karabağ'da ilerlediği alanlarda kontrol sağlasa da, Rusya askerî birliklerini konuşlandırarak stratejik açıdan önemli yüksek koridorlarda kontrolü ele geçirmiştir.⁴⁵ Rusya, Nahçıvan koridorunda sadece güvenliği değil ulaşımın kontrolünü de üstlenerek denetimi elinde tutmuştur. Laçin koridorunun nereden geçeceği belli iken, Nahçıvan koridoru açıkça belirtilmemiştir.⁴⁶ Ateşkes anlaşmasının sonucu olarak bölgeye Rus askerlerinin girmesi ile sorun tam olarak çözülmemiştir. Sorunun çözümünün daha da karmaşık bir hâl aldığı söylenebilir.⁴⁷ Rusya, savaşa dâhil olmadan kendi barış birliklerini bölgeye gönderme şansı bulmuştur. Ayrıca Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığının da arttığı ifade edilebilir.

⁴² Şevval Beste Gökçeklik, "Dağlık Karabağ Savaşının Ermenistan ve Diasporadaki Yansımaları", AVİM, 25.11.2020, (Çevrimiçi) <https://avim.org.tr/tr/Yorum/2020-DAGLIK-KARABAG-SAVASININ-ERMENISTAN-VE-DIASPORADAKI-YANSIMALARI>, 29.10.2021.

⁴³ Bilgin, *a.g.e.*, 2020, s. 7.

⁴⁴ Pınar Sayan, "Dağlık Karabağ'da Yeni Durum: Kapsayıcı Bir Politika İnşa Edebilmek", *İSTANPOL Politika Notu*, 24.11.2020, (Çevrimiçi) <https://www.istanpol.org/post/da%C4%9F%C4%B1k-karaba%C4%9F-da-yeni-durum-kapsay%C4%B1c%C4%B1-bir-bar%C4%B1C5%9F-i-n%C5%9Fa-etmek>, 25.10.2021.

⁴⁵ Ece Göksedef, "Dağlık Karabağ: Ateşkes Anlaşması Sonrası Türkiye'nin Rolü Ne Olacak, Arka Planda Neler Yaşandı?", BBC, 10.11.2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54873432>, (28.10.2021).

⁴⁶ Salih Yılmaz, "Ermenistan-Azerbaycan Barış Anlaşmasının Değerlendirilmesi", *Karabağ Zaferi: Kafkasya'da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline*, *ULİSA12*, Sayı: 8, 34-39, 10.11.2020, s. 37.

⁴⁷ Kenan Aslanlı, "Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Bağlamında Karabağ'ın İşgali Sorunu", *Azerbaycan ve Dağlık Karabağ*, 2020, s. 19.

Azerbaycan sahada elde ettiği başarıyı diplomatik alana da taşımayı başarmıştır. Bişkek Protokolü ile oluşan statüko değişmiş, işgal altındaki toprakların % 80'i özgürleştirilmiştir. Ermenistan Dağlık Karabağ'ı çevreleyen tüm rayonları kaybetmiştir. Dolayısıyla Karabağ zaferi Azerbaycan için birçok noktada oldukça önemli bir başarıdır.⁴⁸ Azerbaycan savaşı yalnızca sahada askerî olarak kazanmamıştır. Azerbaycan kendi tezini tüm dünyaya duyurmayı başarmıştır. Sahada mutlak üstünlüğünü elinde tutmasına rağmen ateşkes isteğine ve sorunun diplomatik kanallarla çözülmesi talebine olumlu karşılık vermesi barış yanlısı bir ülke olduğu imajının artmasına yol açmıştır.

İkinci Karabağ Savaşı bölgedeki dengelerin değişmeye başladığını ortaya çıkarmıştır. Savaştan sonra bölgedeki güç dengesine bakıldığında; Rusya ve Türkiye lehine, ABD ve AB aleyhine bir değişiklik yaşanmaya başladığı görülmektedir. Türkiye, ateşkes anlaşmasını imzalamasa da perde arkasında önemli bir aktör olmuştur. Savaşı sona erdiren mutabakat, Rusya'nın bölgede önemli bir aktör olarak kalmaya devam edeceğini, Türkiye'nin ise yeni bir aktör olarak bölgeye girdiğini göstermiştir. Rusya'nın tutumu AGİT'i marjinalleştirerek ABD ve diğer Batılı ülkelerin bölgedeki etkinliklerinin azalmasına neden olmuştur. Rusya gönderdiği barış birlikleriyle Güney Kafkasya'daki en önemli aktör olmaya devam edeceğini göstermiştir.⁴⁹

5. İkinci Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan-Türkiye İlişkilerine Etkileri

Türkiye, Karabağ sorununda daima Azerbaycan'ın haklı davasından yana tavır sergilemiştir. Ekonomik, diplomatik, teknik ve askerî destek vererek Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması için büyük çaba göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. 1992-1994 yılları arasındaki Birinci Karabağ Savaşını izleyen 26 yıllık süre içerisinde Azerbaycan, ilk defa sahada büyük kazanım elde etmiş ve savaştan zaferle ayrılmıştır. Türkiye, 44 gün süren savaşta politik, diplomatik ve askerî olanakları ile Azerbaycan'ı en üst düzeyde desteklemiştir.

Savaş boyunca üst düzey yetkililer tarafından Ermenistan'ın gerçekleştirdiği saldırılar kınanmış, Azerbaycan'a destek açıklamalarında bulunulmuştur. Türkiye, üyesi olduğu tüm uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın haklı davasını savunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki dört parti (AK Parti, CHP, MHP ve İYİ Parti) tarafından Ermenistan'ın Tovuz bölgesine saldırısı sonrasında bu saldırıyı kınayan ortak bildiri yayınlanmış ve Ermenistan'ın bölgedeki barış ve huzurun önündeki en büyük engel olduğu vurgulanmıştır. Üst düzey yetkililer tarafından Azerbaycan'a resmî ziyaret gerçekleştirilmiştir. Meclis Başkanı Mustafa Şentop Azerbaycan Meclisi'nde konuşma yapmıştır.⁵⁰

Azerbaycan ve Türkiye arasında askerî işbirliğinin hukuki zeminini 2010 yılında imzalanan "*Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*" oluşturmaktadır. Bu anlaş-

⁴⁸ Güler, a.g.e., s. 3.

⁴⁹ Stefan Meister, "Dağlık Karabağ'da Savaş ve Ateşkes-Güney Kafkasya ve AB İçin On Olası Sonuç", Heinrich Böll Stiftung, 18.11.2020, <https://tr.boell.org/tr/2020/11/18/daglik-karabag-da-savas-ve-ateskes-guney-kafkasya-ve-ab-icin-olasi-sonuc>, (26.10.2021).

⁵⁰ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*, Ankara 2021, s. 53-56.

manın en önemli özelliği, üçüncü tarafların saldırısı durumunda saldırıya uğrayan tarafın desteklenmesini öngörmesidir. Bu anlaşmadan sonra iki ülke arasında birçok ortak tatbikat düzenlenmiştir.⁵¹ Ortak tatbikatlarla Azerbaycan ordusunun manevra kabiliyetini geliştiren Türkiye, verdiği teknik destekle Azerbaycan'a askerî olarak büyük avantaj sağlamıştır.⁵² Savunma sanayisinde büyük atımlımlar gerçekleştiren Türkiye ile gerçekleştirdiği askerî işbirliği Azerbaycan'a çok önemli kazanımlar sağlamıştır. Savaşta Türk yapımı İHA/SİHA'ların kullanılması Azerbaycan'ın saha üstünlüğünde büyük avantaj sağlamış, 120 km. menzile sahip TRG-300 Kaplan Füzesi gibi stratejik silahlar Azerbaycan'ın savaşı kazanmasında oldukça etkili olmuştur.⁵³ Türk savunma sanayisinin ürünü olan İHA/SİHA'ların kullanımı Azerbaycan'a sadece askerî olarak değil psikolojik olarak ta üstünlük sağlamıştır. Ermenistan'ın moralinin bozulmasını sağlayarak Ermeni askerlerinin dirençlerinin kırılmasında oldukça etkili olmuştur. Savaşta etkili şekilde kullanılan Türk SİHA'ları, uluslararası basında da büyük dikkat çekmiştir. 17 Kasım 2020'de Türk askerlerinin Azerbaycan'a gönderilmesini içeren tezkere TBMM'de kabul edilmiştir.⁵⁴

Savaş boyunca Türkiye tarafından verilen siyasi, diplomatik ve askerî desteğin yanı sıra Türk halkı tarafından Azerbaycan'a büyük bir toplumsal destek verilmiştir. Ev ve iş yerlerine Azerbaycan bayrağı asan Türk halkı, Azerbaycanlı kardeşlerinin yanında olduğunu göstermiştir. Ermenistan'ın saldırılarını kınamak için mitingler düzenlenmiş ve Azerbaycan'a insani yardım gönderilmiştir. Verilen koşulsuz destek, uluslararası arenada Türkiye'nin Azerbaycan'ın gerçek müttefiki olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Türkiye Azerbaycan'a verdiği açık destek ile Güney Kafkasya'da barışın inşa edilmesinde önemli bir aktör olduğunu ortaya koymuştur. İkinci Karabağ Savaşı sırasında Türkiye'nin tutumu "*Rusya müsaade etmediği sürece Karabağ sorunu çözülemez*" algısının yıkılmasına neden olmuştur.⁵⁵

İkinci Karabağ Savaşı iki ülke arasında sağlam temellere dayanan ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Dolayısıyla İkinci Karabağ Savaşı, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde önemli bir kavşak ve bir dönüm noktasıdır. Azerbaycan ve Türkiye'nin destansı işbirliği ile kazanılan Karabağ zaferi birçok açıdan önem arz etmektedir. Öncelikli olarak bu zafer Türk ve İslam dünyası başta olmak üzere toprakları hukuksuz şekilde işgal altında olan devletlere bu durumun ilelebet sürmeyeceği mesajını vermiştir. Bu zafer Türk Dünyası açısından daha kapsamlı işbirliklerinin önünün açılmasına katkı sağlayacaktır. Şüphesiz bu zafer iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve askerî entegrasyon sürecini daha da hızlandıracaktır. Ermenistan işgali altındaki toprakların kurtarılması, bu bölgelerin Azerbaycan ekonomisine entegre edilmesine yol açacak ve yeni yatırım alanları ortaya çıkacaktır. Şüphesiz yeni yatırım alanlarından en çok yararlanacak kesimler arasında da Türk iş adamları gelmektedir.

⁵¹ A.e., s. 58.

⁵² Meister, *a.g.e.*.

⁵³ Bilgin, *a.g.e.*, s. 17.

⁵⁴ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 59-60.

⁵⁵ Alizada, *a.g.e.*.

Kasım 2020’de Ermenistan’ın yenilgisi ile başlayan yeni dönemin kazanları Azerbaycan ve Türkiye’dir. İkinci Karabağ Savaşı, Türkiye’nin Güney Kafkasya’daki konumu güçlendirmiş ve Türkiye’nin Güney Kafkasya’da belirleyici aktörlerden biri olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. İkinci Karabağ Savaşı tüm bölgesel ve küresel aktörlere Güney Kafkasya’da Türkiye’nin dışarıda tutulduğu bir çözümün mümkün olmayacağını göstermiştir. Türkiye ile Azerbaycan ittifakının bölgenin kaderinin belirlenmesinde kilit bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin bölgede etkin bir aktör olarak varlığını kanıtlaması kuşkusuz Azerbaycan için büyük önem taşımaktadır. Kasım 2020’de savaşı sona erdiren bildirinin maddelerinin hayata geçirilmesi için de Türkiye’nin varlığı oldukça önemlidir. Ayrıca Türkiye’nin Kafkasya jeopolitiğinde etkin bir aktör olması Rusya’nın bölgedeki tekelinin kırılması açısından son derece önemlidir. Gürcistan ve Ukrayna gibi ülkeler de Türkiye’yi Karadeniz’de Rusya’yı dengeleyebilecek bir müttefik olarak algılamaya başlamıştır.

6. Sonuç

Haydar Aliyev’in “*Bir Millet İki Devlet*” söylemi ile tasvir edilen Azerbaycan ve Türkiye arasında derin etnik, kültürel ve tarihsel bağlar mevcuttur. Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasında derin etnik, kültürel, dini ve tarihsel bağların dışında iki ülke jeopolitik açıdan birbirleri için büyük önem arz etmektedir. Coğrafi olarak yakınlığının yanı sıra Azerbaycan, Türkiye’nin Türkistan’a açılan kapısı, Türkiye ise Azerbaycan’ın Batı’ya açılan kapısı durumundadır. 1990’lı yılların başında Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesiyle başlayan Dağlık Karabağ sorununda Türkiye, Ermenistan’ı işgalci devlet olarak tanımlayan ve sınırlarını kapatan tek ülke olmuştur. Türkiye, Ermenistan ile olan sınırını kapatsa da o dönemin şartları da göz önünde bulundurularak Azerbaycan’a sahada aktif olarak destek verememiştir. 2000’li yıllardan sonra faaliyete başlayan BTC, BTE, TANAP ve BTK gibi projeler ile iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu projeler sayesinde Azerbaycan kaynaklarının güvenli şekilde uluslararası piyasaya çıkışını sağlarken, Türkiye ise enerji ihtiyacını karşılamıştır. Azerbaycan gerçekleşen projeler ile rezervlerini uluslararası piyasaya ihraç ederek büyük kazanımlar elde ederek kalkınmayı başarmış ve ekonomik olarak kalkınmasına paralel olarak uluslararası arenada konumunu güçlendirmeyi başarmıştır. Türkiye ise Rus gazına olan bağımlılığını azaltmıştır. Türkiye’nin Ermenistan ile başlattığı normalleşme açılımı ise Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin zarar görmesine neden olmuştur. Ancak 2010 yılından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

27 Eylül 2020’de Ermenistan’ın saldırısı sonucu başlayan İkinci Karabağ Savaşı 44 gün süren çatışmaların ardından Azerbaycan’ın zaferi ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan işgal altındaki topraklarının büyük kısmını kurtarmıştır. Türkiye, savaş boyunca Azerbaycan’a siyasi, diplomatik, teknik ve askerî destek vermiş, Türkiye’nin verdiği bu somut destek Azerbaycan’ın zafer kazanmasında belirleyici olmuştur. Türk yapımı İHA/SİHA’ların savaşta etkin şekilde kullanılması Azerbaycan’a sahada büyük avantaj sağlamıştır. İkinci Karabağ

Savaş iki ülke arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımış ve ilişkilerde önemli bir kavşak olmuştur. Birinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye Azerbaycan'a sahada aktif olarak destek verememiş ve savaş sonrasında Azerbaycan toprakları Ermenistan işgali altında kalmıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nda ise Türkiye'nin verdiği somut destek sayesinde Azerbaycan işgal altındaki topraklarının büyük çoğunluğunu kurtarmıştır. Dolayısıyla Azerbaycan ve Türkiye için kullanılan "Bir Millet İki Devlet" söylemi ilk defa somut bir çıktıya dönüşmüş ve iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine geçmiştir. Türkiye uluslararası arenada Azerbaycan'ın gerçek müttefiki olduğunu bir kez daha ispatlamıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nın hem bölgesel hem de küresel çapta yansımaları olmuştur. Türkiye, Güney Kafkasya'daki konumunu güçlendirmiş ve bölgedeki barışın inşasında önemli bir aktör olduğunu ispatlamıştır. Türkiye'nin bölgedeki etkisini artırması savaşı sonlandıran mutabakatın maddelerinin hayata geçirilmesi için oldukça önemlidir. Bu zafer Türk ve İslam dünyası başta olmak üzere toprakları hukuksuz şekilde işgal altında olan devletlere bu durumun ilelebet sürmeyeceği mesajını vermiştir. Bu zafer Türk Dünyası açısından daha kapsamlı işbirliklerinin önünün açılmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin Kafkasya jeopolitiğinde etkin bir aktör olması Rusya'nın bölgedeki tekelinin kırılması açısından son derece önemlidir. İkinci Karabağ Savaşı gelecekte iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve askerî entegrasyon sürecini hızlandıracaktır.

Kaynaklar

- ABBASLI, Nazile: *Yüzyılın Soykırımı Hocalı*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011.
- ALİZADE, Nazrin: "Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'da Artan Etkisi", ANKASAM, <https://www.ankasam.org/azerbaycanin-karabag-zaferi-ve-turkiyenin-guney-kafkasyada-artan-etkisi/>, (2.11.2021), 2020.
- ASLANLI, Araz: "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, 1 (7), 393-430, 2001.
- ASLANLI, Araz: "Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 1(1), 175-196, 2012.
- ASLANLI, Kemal: "Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Bağlamında Karabağ'ın İşgali Sorunu", *Azerbaycan ve Dağlık Karabağ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, YTB, 13-19, 2020.
- ATTAR, Aygün: *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- AYDIN, Nurullah: "Türkiye'nin Dağlık Karabağ Politikası", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 153-169, 2013.
- BİLGİN, Mustafa Sıtkı: "Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları", *ULİSA12*, (8), 14-19, 2020.
- "Turkey Armenia Agree to Forge Ties", CBC, 11.10.2009, <https://www.cbc.ca/news/world/turkey-armenia-agree-to-forge-ties-1.805150>, (Çevrimiçi 26.10.2021).
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen Zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*, 1. Baskı, İstanbul 2021.
- ÇALIŞKAN, Burak: "Azerbaycan-Ermenistan Çatışması ve Türkiye'ye Yansımaları", İNSAMER, 20 Temmuz 2020, https://insamer.com/tr/azerbaycan-ermenistan-catismasi-ve-turkiye-ye-yansimalari_3110.html, (Çevrimiçi 28.10.2021).
- EKŞİ, Muharrem: "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitığe", *Avrasya Etüdleri*, 36(2), 95-112, 2009.
- EL-SHAGEL, Hasan: "Azerbaycan-Türkiye İlişkilerine Ticaret ve Enerji Kaynaklarının Etkisi", Anadolu Yakın Doğu Araştırmaları Merkezi, <https://ayam.com.tr/arastir>

ma/azerbaycan-turkiye-iliskilerine-ticaret-ve-enerji-kaynaklarinin-etkisi/, (Çevrimiçi 28.10.2021).

GÖKÇELİK, Şevval Beste: 2020 Dağlık Karabağ Savaşının Ermenistan ve Diaspora-daki Yansımaları, AVİM, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/2020-DAGLIK-KARABAG-SAVASININ-ERMENISTAN-VE-DIASPORADAKI-YANSIMALARI>, (Çevrimiçi 29.10.2021).

GÖKSEDEF, Ece: “Dağlık Karabağ: Ateşkes Anlaşması Sonrası Türkiye’nin Rolü Ne Olacak, Arka Planda Neler Yaşandı?”, BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54873432>, (Çevrimiçi 28.10.2021).

GÖRGÜLÜ, Aybars: “Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu”, *Yeni Türkiye*, (60), 1-6, 2014.

GÜLER, Mehmet Çağatay: “Karabağ’ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem”, *SETA*, Sayı: 301, 2020.

HASANOĞLU, Murteza - MEMMEDOV, Asim - MAHARRAMOV, Bahtiyar: İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkileri, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), 522-529, 2020.

İŞYAR, Ömer Göksel: Azerbaycan ve Dış Politikası, *Orta Asya ve Kafkasya*, Ed. Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010.

Hülya Kınık: “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan”, *Karadeniz 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*, Ed. Özgür Tüfekçi, KTÜ-SAM Kitapları, 51-77, Trabzon 2020.

KONA, Gamze Güngörmüş: “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Büyük Umutlar-Talihsiz Gelişmeler ve Yapılması Gerekenler”, *Panorama Hakemli e-dergi*, <https://cesran.org/turkiye-azerbaycan-iliskileri-buyuk-umutlar-talihsiz-gelistmeler-ve-yapilmasi-gerekenler.html>, (Çevrimiçi 23.10.2021).

MEISTER, Stefan: “Dağlık Karabağ’da Savaş ve Ateşkes-Güney Kafkasya ve AB İçin On Olası Sonuç”, Heinrich Böll Stiftung, <https://tr.boell.org/tr/2020/11/18/daglik-karabagda-savas-ve-ateskes-guney-kafkasya-ve-ab-icin-olasi-sonuc>, (Çevrimiçi 29.20.2021).

MESİMOV, Ali: “Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, 7(1), 274-285, 2001.

SAPMAZ, Ahmet - SARI, Gökhan: “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8 (15), 0-31, 2012.

SHAMİLOV, Gafar - KARA, Dönmez - ÖYKÜ, Canan: “Birinci Dağlık Karabağ Savaşı Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları: Bakü Binegedi İlçesi Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı Özel Sayısı, 107-136, 2021.

ŞİMŞİR, Bilal Niyazi: *Ermeni Meselesi 1774-2005*, 5. Basım, Bilgi Yayınları, Ankara 2009.

ÖZTARSU, Mehmet Fatih: Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Arayışlarında Minsk Grubu ve Bölgesel Aktörlerin Rolü, *Barış Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Ed. Nezir Akyeşilmen, ODTÜ Yayıncılık, 239-260, 2012.

SAYAN, Pınar: “Dağlık Karabağ’da Yeni Durum: Kapsayıcı Bir Politika İnşa Edebilmek”, <https://www.istanpol.org/post/da%C4%9Fl%C4%B1k-karaba%C4%9F-da-yeni-durum-kapsay%C4%B1c%C4%B1-bir-bar%C4%B1%C5%9F-i-n%C5%9Fa-etmek>.

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Azerbaycan ile Ticaret Hacmimizi 2023 Yılında 15 Milyar Dolara Çıkaracağız”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116798/-azerbaycan-ile-ticaret-hacmimizi-2023-yilinda-15-milyar-dolara-cikaracagiz->, (Çevrimiçi 31.10.2021).

URAS, Esat: *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınevi, İstanbul 1987.

YALÇINKAYA, Alâeddin: *Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006.

YILDIRIM, Sevilay: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Meselesi, *Azerbaycan ve Dağlık Karabağ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, YTB, 5-12, 2020.

YILMAZ, Salih: “Ermenistan-Azerbaycan Barış Anlaşmasının Değerlendirilmesi, Karabağ Zaferi: Kafkasya’da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline”, *ULİSA12*, Sayı: 8, 10.11.2020.

Extended Abstract

An Important Crossroads in Azerbaijan-Turkey Relations: Second Karabakh War

Azerbaijan and Turkey have deep ethnic, historical and cultural relations. The themes of friendship and brotherhood come to the fore in the relations between the two countries. The discourse of “*One Nation, Two States*” put forward by Haydar Aliyev has become a slogan in relations as a discourse emphasizing the ethnic, religious and cultural relations. In the Nagorno-Karabakh conflict, which started with the occupation of Azerbaijani lands by Armenia in the early 1990s, Turkey has been the only country that has defined Armenia, which has occupied Azerbaijani lands, as an occupying state and closed its borders. Apart from ethnic, cultural, religious and historical relations, the two countries are of great geopolitical importance for each other. In addition to its geographical proximity, Azerbaijan is Turkey’s gateway to Central Asia, and Turkey is Azerbaijan’s gateway to the West. Azerbaijan is in the position of a bridge connecting Turkey to the Turkic republics in Central Asia, while Turkey is in the position of a country that facilitates the integration of Azerbaijan into the international community and provides access to Western markets.

The energy factor is at the forefront in the relations between the two countries. The fact that Azerbaijan is an oil and natural gas producer, and Turkey is a large energy consumer and an alternative route for the transportation of energy causes the energy field to come to the fore. Projects such as Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline (BTC), Baku-Tbilisi-Erzurum Pipeline (BTE), Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) and Baku-Tbilisi-Kars railway (BTK), which started to operate after the 2000s, contributed greatly to the development of relations between the two countries. While Turkey meets its energy needs, Azerbaijan has ensured the safe release of its resources to the international market. With the inclusion of Georgia, a cooperative mechanism was established in the region. Azerbaijan has started to become Turkey’s main natural gas exporter. This situation is very important for Turkey to reduce its dependence on Russian gas. Azerbaijan has managed to develop by making great gains by exporting its reserves to the international market with the realized projects. In parallel with its economic development, it has succeeded in strengthening its position in the international arena. In addition to energy, many agreements have been signed between Turkey and Azerbaijan in the fields of military security, defense, visa exemption, education and culture. The detente process between Turkey and Armenia, which started with the diplomatic opening in 2007, caused a standoff between Azerbaijan and Turkey. In 2009, after weeks of negotiations, protocols were signed to put aside a century of hostility. Normalization with Armenia has adversely affected Azerbaijan-Turkey relations. Relations were revived in 2010 with the visit of President Abdullah Gül to Baku.

Nagorno-Karabakh, located in the South Caucasus, which is the scene of ethnic-based wars, was occupied by Armenia in the 1990’s and the war resulted in a ceasefire agreement in 1994. Armenia has occupied the Azerbaijani lands, which will correspond to almost half of its own lands, and these occupied lands have been tried to be shown as the lands of Armenia. Armenia launched a new attack on Karabakh on September 27, 2020, to expand the occupied territories. The Azerbaijani army responded to this attack launched by Armenia and the Second Karabakh War took place between the two countries, which would last for 44 days. The Second Karabakh War, which took place between September 27 and November 10, 2020, is a problem that has not been resolved with diplomacy for nearly 30

years. The war ended with the outstanding success of the Azerbaijani army. After the First Karabakh War, the Azerbaijani army achieved gains in the field for the first time. It took back a significant part of the occupied lands. On November 10, a memorandum of understanding that ended the war between Azerbaijan, Armenia and Russia was signed and the conflicts were stopped.

Turkey has always taken a stand in favor of the just cause of Azerbaijan in the Karabakh conflict. Turkey has made great efforts to ensure the territorial integrity of Azerbaijan by providing economic, diplomatic, technical and military support and continues to do so. During the 44-day war, Turkey supported Azerbaijan at the highest level with its political, diplomatic and military capabilities. Military cooperation with Turkey, which has made great strides in the defense industry, has brought very important gains to Azerbaijan. The use of Turkish-made UAVs/ SİHAs in the war provided a great advantage in the field superiority of Azerbaijan and was very effective in winning the war.

The Second Karabakh War brought the relations between the two countries, which are based on solid foundations, to a different dimension. In the First Karabakh War, Turkey could not actively support Azerbaijan in the field and after the war, the Azerbaijani lands remained under the occupation of Armenia. In the Second Karabakh War, thanks to the concrete support of Turkey, Azerbaijan liberated most of its occupied territories. The discourse of “*One Nation, Two States*” used for Azerbaijan and Turkey has turned into a concrete output for the first time and the relations between the two countries have reached the level of strategic partnership. Therefore, the Second Karabakh War is an important crossroads and a turning point in Turkey-Azerbaijan relations. Turkey has proven once again that it is a true ally of Azerbaijan in the international arena. The Second Karabakh War had both regional and global repercussions. Turkey has strengthened its position in the South Caucasus and has proven to be an important factor in peace building in the region. It has been revealed that the alliance between Turkey and Azerbaijan plays a key role in determining the fate of the region. In addition, the fact that Turkey is an active actor in the geopolitics of the Caucasus is extremely important in terms of breaking Russia’s monopoly in the region.